

نی‌مه؛ کارآوای ساحل‌نشینان بوشهر

میترا خواجه‌نیان^۱

چکیده

هر قوم و ملتی در هر منطقه‌ای فرهنگ ویژه‌ای دارند که تحت تأثیر محیط زندگی آنان شکل گرفته است. آنان هر آنچه را که از ذهن می‌گذرانند و بر عمل نقش می‌زنند، متأثر از همان عوامل جغرافیایی و محیطی است. منطقه بوشهر، بر کرانه خلیج فارس و تحت تأثیر این کرانه، طی قرن‌ها یکی از زیباترین و گوش‌نوازترین موسیقی‌های آوایی ایران را به خود اختصاص داده است. در این موسیقی محلی، کارآوای دریانوردان از تأثیرگذارترین نوع آن است. «نی‌مه»ها نغماتی هستند که در هنگام کار بر روی لنج و روی زمین یا دریا خوانده می‌شوند. ماهیگیران در مراحل مختلف کار روی لنج برای هماهنگی و ایجاد شور و حال، این کارآواها را با یکدیگر هم‌نوایی می‌کنند. در این مقاله، این بخش از موسیقی کمتر شناخته‌شده محلی معرفی شده است. تولید برنامه از کارآواهای نغز محلی، علاوه بر آنکه جامعه را با گوشه‌هایی از فرهنگ غنی بومی آشنا می‌سازد، برنامه‌هایی جذاب و مخاطب‌پسند را نیز ارائه می‌کند.

کلیدواژه‌ها: آواهای کار، کارآواهای جنوب، ترانه کار ماهیگیران، ترانه کار

ماهیگیران بوشهر، نی‌مه

---

1. کارشناسی ارشد کارگردانی و سردبیر برنامه‌های رادیویی شبکه فرهنگ

مقدمه

«بندری که بوشهر نام گرفته، آخرین نقطه جنوبی تمدن و دولت عیلام را تشکیل می‌داده است و به شکل شبه‌جزیره کوچکی است که در امتداد 29 درجه و 20 دقیقه عرض شمالی و 00 درجه و 55 دقیقه طول شرقی نسبت به نصف‌النهار گرینویچ با 5 متر ارتفاع از سطح دریا، در ساحل خلیج فارس قرار گرفته است. فقط از نیمه ناحیه شرقی با خشکی ارتباط دارد و جهات دیگر آن را آب فراگرفته است. آب و هوای آن، به سبب کمی ارتفاع، گرم و مرطوب است. دوره گرمای آن طولانی و زمستان‌های کوتاه دارد و بهار آن نیز چندان بقایی ندارد. باران در آن کم می‌بارد و میزان بارندگی سالانه آن به طور متوسط تا 200 میلیمتر می‌رسد. وزش بادهای گرم و مرطوب (شرجی) و بادهای سرد شمالی که متناوباً می‌وزند از عوامل مهم تغییر آب و هوای آن به شمار می‌رود». (احمدی‌شهری، 1382: 33)

بنابراین با توجه به ویژگی جغرافیایی و آب و هوایی این منطقه، یعنی تابستان طولانی و گرمای طاقت‌فرسا، کمبود آب آشامیدنی و پهنه وسیع دریا، مردم آن، روحیه‌ای سرسخت دارند و در جدال همیشگی با طبیعت برای حفظ بقا و بهتر زیستن هستند. شغل بیشتر مردمان این منطقه، ماهیگیری و دریانوردی است که با گستره پررمز و راز دریا ارتباط دارد. این پیشه سخت و طاقت‌فرسا باعث شده است تا کار و تلاش شبانه‌روزی خود را با نغمه‌سرایی همراه سازند.

ترانه و ترانه‌سرایی جدای از زندگی مردم ساحل‌نشین خلیج فارس نیست و در تمام مراحل زندگی، از سور تا سوگ یا به عبارت دیگر از تولد تا مرگ حضوری پررنگ دارد. بنابراین، کار در عرصه دریا نیز نمی‌تواند بی‌ترانه باشد، پس آواز در دریا اوج می‌گیرد تا توانی صدچندان در بازوان مرد ماهیگیر دمیده شود.

نی‌مه؛ کارآوای ساحل‌نشینان بوشهر ❖ 139

«نی‌مه» (neyme)

آوازاها و نغماتی که در هنگام کار بر روی لنج و روی زمین یا دریا خوانده می‌شود، از مهم‌ترین و متنوع‌ترین بخش‌های موسیقی کار در بوشهر محسوب می‌گردد. به این نغمه‌ها در بوشهر، «نی‌مه» (neyme) و در مناطق پیرامونی آن مانند خارک، «انهم» (anham) یا «نهم» (naham) می‌گویند. (شریفیان و حسینی، 1399: 99)

ماهیگیران بوشهری در آغاز هر سفر دریایی با شور و شیدایی وصف‌ناپذیری نی‌مه بالا کشیدن لنگر، نی‌مه بالا بردن بادبان، نی‌مه پارو زدن، نی‌مه بالا آوردن گرگور¹ و تور از آب دریا را با قدرت سر می‌دهند تا سختی کار بر روی دریا را آشکار کنند. ماهیگیران، آوای دل‌انگیز و رزم‌گونه «نی‌مه» را این‌گونه آغاز می‌کنند:

تک‌خوان که اغلب از دریانوردان قدیمی است، با صلوات و بسم الله الرحمن الرحیم خواندن را آغاز می‌کند و آنگاه گروه جاشوان (ملوانان) با عزمی جزم و دلی پر امید اشعار را تکرار می‌کنند و جواب تک‌خوان را

1. گرگور نوعی دام صیادی است که از سیم‌های مشبک بافته می‌شود.

می دهند. گستره دریا با آوای نی مه، زیبایی خاصی به خود می گیرد. اهل دریا مثل فوجی از مرغان دریایی که بر تکه چوبی نشسته‌اند و آواز می خوانند، بر دوش امواج پرواز می کنند. حال عشق به زندگی در دل مردان دریا همچون شکوفه گلی در بهار می شکفت. آنها با این سرمستی و غرور، عشق‌ورزی را بر بام امواج دریا نقش می زنند و با اشعاری مذهبی^۶ اجتماعی فریاد نی مه سر می دهند تا آغاز سفر را در گوش دریا زمزمه کنند. (بهرامی، 1399: 67)

در گذشته، «نی مه» بسیار متنوع بود، اما امروزه تعداد کمی از آن تصنیف‌ها باقی مانده است. در اینجا به چند نمونه اشاره می شود:

• نی مه «گلافی» لنج و قایق

گلافی، به معنای ساخت سنتی لنج و قایق است و گلایف شخصی است که ساخت لنج را بر عهده دارد و هنگام کار، نی مه می خواند و همکارانش با او همخوانی می کنند. خواندن نی مه هنگام کار، ضمن ایجاد هماهنگی، بر سرعت کار می افزاید، خستگی را کاهش می دهد و هر رهگذری هنگام شنیدن نی مه می ایستد و جذب آن می شود.

• نی مه «راگی» کردن لنج و قایق

مرحله پس از ساخت و به آب انداختن لنج را در اصطلاح «راگی» می گویند. «راگی کردن» لنج با همت و همیاری اکثر مردم انجام می گرفت. هنگام راگی کردن لنج، یک نفر به صورت تک‌خوان و با صدای بلند می خواند:

هی مالبی ... هله ...
hey mâlebi ھ hel e ھ
و جمعیت جواب می دادند:

هی یا الله هله... هله مالبی... هله مالبی...

hey ya allə hele ھ he le mâlebi ھ hel e mâlebi ھ

هی یا الله هی یا الله... هله یا الله

hey ya allə hey ya allə ھ he le ya allə ھ

نی‌مه؛ کارآوای ساحل‌نشینان بوشهر ❖ 141

در واقع، نی‌مه‌خوانی لحظه‌ای آغاز می‌شد که عدّه زیادی از دریانوردان پشت به لنج، شانه‌های خود را به بدنه لنج تکیه می‌دادند و ضرباهنگ آواز آنها با حرکت لنج تندتر می‌شد. در زمانی که لنج متوقف می‌شد یا حرکت به جلو به کندی انجام می‌گرفت، ضرباهنگ خواندن آنها هم سنگین و کُند می‌شد و برعکس با حرکت لنج به جلو، ضرباهنگ خواندن آنها نیز تند و تندتر می‌شد و با صلوات بر محمد و آل محمد به پایان می‌رسید.

helem mâlebi hel e	هلم مالبی... هله
hele yâ kerim hel e	هله یا کریم... هله
helem mâlebi abbâ s-e ali	هلم مالبی... عباس علی ❖
helem mâlebi h-e mardân	هلم مالبی... شاه مردان
yâ allâ yâ allâ yâ allâ	یا الله یا الله یا الله

(همان: 37)

● نی‌مه شستن لنج

وقتی که سفر دریایی پایان می‌یافت و بار لنج از سوی ملوانان تخلیه می‌شد، روز بعد لنج را به محلی در کنار ساحل دریا می‌بردند تا پس از جزر دریا، لنج به گل بنشیند. در این مرحله، فرصتی به دست می‌آمد تا موقع مد و بالا آمدن آب دریا، لنج را شستشو دهند. هنگامی که جاشوان از کار سخت و خسته‌کننده شستشوی لنج، فرسوده می‌شدند و توان خود را از دست می‌دادند، نی‌مه می‌خواندند. نی‌مه، باعث می‌شد که جاشوان قدرت مضاعفی در بازوی خود حس کنند و به کار شستشوی لنج ادامه دهند و بدین طریق سرعت کار آنان در شستشوی لنج به سرعت جزر دریا بچربد. بنابراین، جاشوی پیر، نی‌مه می‌خواند و با اشعار امیدوارکننده و مذهبی، شور و تلاشی را در وجود جوان‌ترها زنده می‌کرد و همکاران او با زمزمه نی‌مه، شستشوی لنج را به پایان می‌رساندند.

● نی مه غوص (صید مروارید)

خلیج فارس، تا حدود یک قرن پیش، از مراکز مهم و پررونق صید مروارید بود و در اطراف جزیره خارک نوعی مروارید با ارزش صید می‌شد که در بازارهای بین‌المللی به «مروارید خارکی» معروف بود و خواهان بسیاری داشت.

در سفر صید مروارید، فردی که مسئول خواندن نغمه نه‌مه یا نی‌مه بود، هنگامی که غواصان آماده می‌شدند تا به آب زنند و به صید پردازند، در کنار آنها می‌ایستاد و با شور و شوقی وصف‌ناپذیر شروع به خواندن اشعار می‌کرد و با ضرباهنگ خاصی، آوای نی‌مه غوص سر می‌داد و غواصان با یزله و پایکوبی آماده غوص می‌شدند. شخصی که مسئول نی‌مه غوص و غواصی بود، چنان پر صلابت و پر رمز و راز آواز می‌خواند و به اشعار ضرباهنگ و آهنگی خاص و رؤیایی می‌داد که غواصان با شنیدن آن و تکرار نی‌مه در هاله‌ای از رؤیا فرو می‌رفتند و پس از اینکه دنیای خاکی را رها می‌کردند، نفس می‌گرفتند و در آب دریا غوطه‌ور می‌شدند و به زیر آب غوص می‌کردند. در این موقعیت، طنابی به غواص وصل بود تا در مواقع بروز خطر از سوی غواصانی که بالای لنج بودند، نجات پیدا کند.

● نی مه بالا کشیدن لنگر کشتی

آغاز نی‌مه برای جدا شدن لنگر از بستر صخره‌ای یا رُسی دریا با ضرباهنگی گُند همراه است و سپس با نزدیک شدن لنگر به سمت بالا، نی‌مه با ضرباهنگ تند خوانده می‌شود. تک‌خوان نی‌مه که همواره از دریانوردان باتجربه و دریادیده است، با صدای بلند، شعر نی‌مه سر می‌دهد و همه را با شوق به کار وامی‌دارد. پس از قرار گرفتن لنگر در کشتی، تک‌خوان با صدای رسای خود همه را به فرستادن صلوات بر محمد و آل محمد که به معنی اتمام کار است، دعوت می‌کند.

● نی‌مه شرع (بادبان) کشیدن

در گذشته، لنج‌ها و قایق‌ها با وزیدن باد بر بادبان به حرکت درمی‌آمدند. بنابراین باد، به عنوان بشارت‌دهنده حرکت، برای دریادلان بسیار مسرت‌بخش بود و آنها شادی خود را هنگام بالا بردن بادبان با خواندن آواز نی‌مه، نشان می‌دادند.

زمان برافراشتن شرع (erâ?) برای به حرکت درآوردن قایق و لنج صیادی به وسیله باد، نی‌مه خاصی آغاز می‌شد. اشعار و ضرباهنگ و آهنگ نی‌مه بالا آوردن شرع یا «هیبس»¹ (hobeys) کردن با مهارت فراوانی انتخاب می‌شد، زیرا هدف از این کار ایجاد نیرو و شور و شوق برای همدلی و همکاری بین جاشوان بود. در هنگام بالا بردن شرع، نی‌مه همچنان ادامه داشت تا شرع به وسیله وزش باد دامن گسترده و قایق و لنج را به حرکت وادارد.

● بالا کشیدن گرگور

یکی از ابزارهای صید ماهی که از گذشته تا امروز مورد استفاده ماهیگیران

قرار می‌گیرد، سبدهایی بافته شده از مفتول‌های سیمی با دهانه‌ای تنگ به نام گرگور است که هر چند امروزه با دستگاه‌های الکتریکی از آب بیرون کشیده می‌شوند، ولی در روزگاری نه چندان دور به وسیله زور بازوی ماهیگیران، همراه با خواندن نی‌مه از آب بیرون کشیده می‌شد.

صیادان در کنار لبه لنج (بُردلنج) برای سهولت کار در یک صف و به ترتیب جوانی

و قدرتمندی - معمولاً انتهای صف به صیادان مسن ختم می‌شد - قرار

1. ابراز کردن شادمانی

144 ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

می گرفتند و یک زور و یک صدا نی مه سر می دادند و گرگور را از اعماق دریا به سوی لنج بالا می آوردند. کار گرگورکشی بسیار سخت بود و گاه دست‌های صیادان غرق در خون می شد؛ اما گرمی نی مه خوانی و شور و شادابی حاصل از آن، موجب می شد درد و سوزش دست‌های خود را احساس نکنند. (همان: 36 و 55)

● نی مه پارو (نیداف کشیدن)

یکی از زیباترین، دلنوازترین و پرشورترین آواز نی مه خوانی در زمان پارو زدن خوانده می شد. دریانوردان برای قدرت گرفتن، هماهنگ شدن و سرعت عمل در پاروکشی با ضرباهنگی خاص، به نی مه خوانی می پرداختند؛ به این شکل که یک نفر سرخوان ابیاتی می خواند و بقیه پاروزنان به شکلی هماهنگ پاسخ می دادند و پارو می زدند. در زیر دو تصنیف در این مورد آورده می شود:

هی یا سلام	مولا سلام
هی یا سلام	مردا سلام
مولا سلام	مولا سلام
هی یا سلام	مردا سلام
هی یا سلام	آقام سلام
هی یا سلام، دریادلی	هی یا سلام، هی یا سلام
مولا سلام، مردا سلام	آقام سلام، آقام سلام

hele hâ vo yâ allâ	هله ها و یا الله
hele mâl	هله مال
hole yâ mohammad	هله یا محمد
hele mâl	هله مال
mohammad resulallâ	محمد رسول الله
hele mâl	هله مال

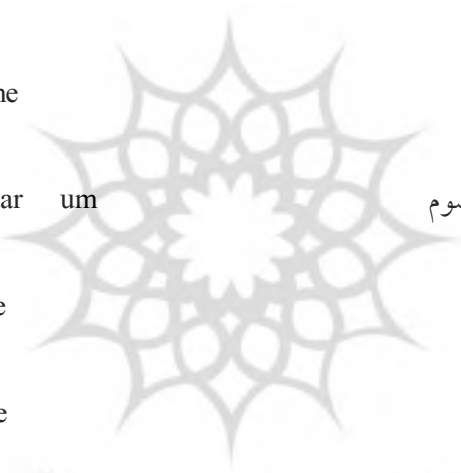

hâ vo yâ allâ	ها و یا الله
hele mâl	هله مال
hele yâ ali jân	هله یا علی جان
hele mâl	هله مال
vâllâ jân nom fedaye	والله جانم فدایش
hele mâl	هله مال
qorbun-e nâme	قربون نامش
hele mâl	هله مال
ali rie delâvar	علی شیر دلاور
hele mâl	هله مال
ali fâteh-e keybar	علی فاتح خیبر
hele mâl	هله مال
hele hâ vo yâ allâ	هله ها و یا الله
hele mâl	هله مال
hele mâ ۹llâ	هله ماشاءالله
hele mâl	هله مال
hele injâ tâ bandar	هله اینجا تا بندر
hele mâl	هله مال
vâllâ xeyli râhen	والله خیلی راهن
hele mâl	هله مال
hele râhe dur	هله راه دور
hele mâl	هله مال
vâllâ deryâ siyâhen	والله دریا سیاهن
hele mâl	هله مال
vo benâzam	و بنازام

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

hele mâl	هله مال
hâvo yâ allâ	ها و یا الله
hele mâl	هله مال
mâ ʔllâ	ماشاءالله
hele mâl	هله مال
yâ ali jân	یا علی جان
hele mâl	هله مال
qorbun-e nʔme	قربون نامش
hele mâl	هله مال
hesam qolʔme	هسم غلامش
hele mâl	هله مال
har sobh-o har um	هر صبح و هر شوم
hele mâl	هله مال
ʔyom selʔme	آیم سلامش
hele mâl	هله مال
jʔnom fedʔye	جانم فدایش
hele mâl	هله مال
ha vo yâ allâ	ها و یا الله
hele mâl	هله مال
mâ ʔllâ mardʔ	ماشاءالله مردا
hele mâl	هله مال
mârdâ benâzâm	مردا بنازام
hele mâl	هله مال

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جمع‌بندی

آیین موسیقی کار بوشهر، هر چند ممکن است به ظاهر رنگ عربی داشته باشد، اما عاری از نشانه‌های باستانی موسیقی بوشهر نیست. اگر به تاریخ کشتی‌سازی و کشتی‌رانی ایرانیان در خلیج فارس و منطقه امروزی بوشهر در قبل از اسلام توجه داشته باشیم و به یادآوریم که از دوران عیلامی‌ها تا ساسانیان مردمان کرانه‌های شمالی خلیج فارس و بوشهر مردمانی دریانورد بوده‌اند، می‌توان به ماهیت باستانی «نی‌مه» پی برد، هر چند که متأسفانه به دلیل گسست تاریخی و زبانی، امروزه هیچ نشانی از نی‌مه‌های بوشهری به زبان پهلوی جنوبی وجود ندارد.

کار، شیرازه هر انسان در مسیر بودن اوست و روح فرد ایرانی، کار را با شعر و ترانه گره می‌زند تا بودنش معنا یابد. نغمه‌های کار بخش عمده‌ای از فولکلور را تشکیل می‌دهد و نغمه‌های دریایی جزو این فرهنگ بزرگ به شمار می‌رود. فرهنگی اصیل که براساس نیاز شکل گرفته و ترانه‌هایی ماندگار به جای گذاشته است؛ ترانه‌هایی که با اعتقادات مذهبی مردم دریادل همخوانی داشته است و دارد. نی‌مه‌ها، به نام ائمه اطهار¹ مزین شده است تا یاد آن بزرگان، کار سخت و پرمشقت دریانوردی را بر آنان سهل و آسان کند. گاه نیز با «شروه‌خوانی» و «فایزخوانی» به کار رونق می‌دادند و با سری پرشور، دل به دریا می‌زدند.

منابع

1. احمدی ری شهری، عبدالحسین (1352) سنگستان، ج 1، شیراز: نوید شیراز.
  2. بهرامی، منصور (1399) نی مه؛ سمفونی دریا، تهران: آینه کتاب.
  3. شریفیان، محسن و حسینی، سیدقاسم (1399) موسیقی بوشهر (دفتر اول)، تهران: آینه کتاب.
- * مشاهدات میدانی نویسنده نیز از جمله منابع می باشد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی